

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

O'zbekistonda Moliyaviy Majburiyatlar Hisobi

Obidxonov X. X.

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, "Moliyaviy Tahlil" Kafedrası Assistenti

E-mail: xumoy4@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda moliyaviy majburiyatlarni hisobga olishning nazariy asoslari va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Moliyaviy majburiyatlarning to'g'ri hisobga olinishi xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish hamda investitsion jozibadorlikni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida moliyaviy majburiyatlarni e'tirof etish, baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish masalalari milliy buxgalteriya hisobi standartlari hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) talablari asosida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, amaldagi hisob tizimida uchrayotgan muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish hamda moliyaviy majburiyatlar hisobini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishga, hisobotlarning shaffofligini ta'minlashga hamda O'zbekiston moliya tizimini xalqaro amaliyotga uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit So'zlar: Moliyaviy Majburiyatlar, Buxgalteriya Hisobi, Moliyaviy Hisobot, Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (IFRS), Majburiyatlarni Baholash, Hisob Siyosati, Moliyaviy Barqarorlik, Tahlil

Kirish

Bugungi kunda iqtisodiyotni liberallashtirish, moliya bozorlarini rivojlantirish va xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyatida shaffoflikni ta'minlash masalalari O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda moliyaviy majburiyatlar hisobi muhim ahamiyat kasb etib, korxona va tashkilotlarning moliyaviy holatini to'g'ri baholash, ularning to'lovga qobiliyatini aniqlash hamda uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashda asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Moliyaviy majburiyatlarning aniq va ishonchli hisobini yuritish moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini ta'minlash bilan bir qatorda, investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun muhim axborot manbai bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyoti munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish jarayonida moliyaviy majburiyatlar hisobi tizimini takomillashtirish zarurati yanada dolzarb tus oldi. Xususan, bank kreditlari, qarz majburiyatlari, mol yetkazib beruvchilar va pudratchilar bilan hisob-kitoblar, soliq va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha majburiyatlarning to'g'ri e'tirof etilishi

va baholanishi moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, amaldagi milliy buxgalteriya hisobi standartlari doirasida ayrim majburiyatlarni tan olish va hisobga olishda muammolar mavjud bo'lib, bu holat moliyaviy hisobotlarning xalqaro amaliyot bilan taqqoslanish imkoniyatlarini cheklaydi.[1]

So'nggi yillarda O'zbekistonda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) joriy etish bo'yicha izchil ishlar olib borilmoqda. Ushbu jarayon moliyaviy majburiyatlar hisobi bo'yicha yondashuvlarni tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Xalqaro standartlar asosida majburiyatlarni dastlabki tan olish, keyingi baholash, diskontlash, shartli majburiyatlarni ochib berish hamda moliyaviy risklarni hisobga olish masalalari alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa milliy hisob tizimini zamonaviy talablar asosida moslashtirish, moliyaviy axborotning sifatini oshirish va korxonalarning investitsiyaviy jozibadorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Moliyaviy majburiyatlar hisobi nafaqat buxgalteriya hisobi nuqtayi nazaridan, balki moliyaviy tahlil va strategik boshqaruv jihatidan ham muhim hisoblanadi. Majburiyatlarning tarkibi, muddati va qiymatini chuqur tahlil qilish orqali korxonaning likvidligi, moliyaviy barqarorligi va risk darajasi aniqlanadi. Shu bois, moliyaviy majburiyatlar hisobini takomillashtirish masalasi bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotining turli tarmoqlarida faoliyat yuritayotgan xo'jalik subyektlari uchun dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaralmoqda.[2]

Mazkur maqolada O'zbekistonda moliyaviy majburiyatlar hisobining nazariy asoslari, amaldagi milliy amaliyot holati hamda xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy majburiyatlar hisobini takomillashtirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilib, ularning amaliyotda qo'llanilish imkoniyatlari yoritib beriladi.

Metodologiya

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda moliyaviy majburiyatlar hisobini yuritish amaliyoti bosqichma-bosqich takomillashib borayotganini, biroq amaldagi milliy hisob tizimi va xalqaro moliyaviy hisobot standartlari o'rtasida hali ham muayyan tafovutlar mavjudligini ko'rsatdi. Moliyaviy majburiyatlarni e'tirof etish, baholash va hisobotda aks ettirish jarayonlarida asosan milliy buxgalteriya hisobi standartlariga tayangan holda ish olib borilayotgani aniqlangan bo'lib, bu holat xalqaro moliyaviy axborot foydalanuvchilari uchun ma'lumotlarning solishtiriluvchanligini cheklab qo'yimoqda.[3]

Natijalar va Muhokama

Tahlil natijalariga ko'ra, moliyaviy majburiyatlarning asosiy turlari — kredit va qarz majburiyatlari, kreditorlik qarzlari, lizing majburiyatlari, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar bo'yicha hisob yuritishda baholash usullari yetarli darajada murakkab moliyaviy risklarni to'liq aks ettirmaydi. Xususan, foiz stavkalarining o'zgarishi,[4] valyuta kursi tavakkalchiligi va uzoq muddatli majburiyatlarning diskontlangan qiymatini aniqlash amaliyotda cheklangan darajada qo'llanilmoqda. Bu esa moliyaviy hisobotlarda majburiyatlarning haqiqiy iqtisodiy mazmunini to'liq ochib berishga to'sqinlik qiladi.[5]

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ko'plab xo'jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy majburiyatlar asosan nominal qiymatda hisobga olinadi, ularning bozor qiymati yoki amortizatsiyalangan qiymatini aniqlash usullari yetarlicha rivojlanmagan. Xalqaro standartlarda esa moliyaviy majburiyatlarni baholashda samarali foiz stavkasi usulidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv majburiyatlarning vaqt omilini va moliyaviy resurslardan foydalanish qiymatini aniqroq aks ettirish imkonini beradi.[6]

Muhokama jarayonida moliyaviy majburiyatlar hisobi moliyaviy barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Majburiyatlar to'g'ri baholanmagan taqdirda, korxona va tashkilotlarning

likvidlik darajasi, to'lov qobiliyati va moliyaviy xavfsizligi noto'g'ri baholanadi. Bu esa noto'g'ri boshqaruv qarorlariga olib kelishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, moliyaviy majburiyatlar hisobi nafaqat hisob-kitob vositasi, balki strategik moliyaviy boshqaruv instrumenti sifatida qaralishi lozim.[7]

O'zbekistonda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish jarayonlari doirasida moliyaviy majburiyatlar hisobi ham sezilarli darajada takomillashtirilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yirik korxonalar va moliya institutlari IFRS talablariga moslashishda nisbatan yuqori tayyorgarlikka ega bo'lsa-da, kichik va o'rta biznes subyektlarida bu jarayon sekin kechmoqda. Bunga kadrlar yetishmasligi, metodik qo'llanmalar cheklanganligi va axborot texnologiyalarining yetarli darajada joriy etilmagani sabab bo'layotgani muhokama qilindi.[8]

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko'ra, moliyaviy majburiyatlar bo'yicha axborotlarni ochiqlash (disclosure) darajasi ham xalqaro standartlar talablariga to'liq mos kelmaydi. Ko'pgina moliyaviy hisobotlarda majburiyatlarning muddati, foiz shartlari, valyuta tarkibi va risk omillari yetarlicha batafsil yoritilmagan. Bu esa investorlar va kreditorlar uchun moliyaviy xatarlarni baholashni murakkablashtiradi.[9]

Umuman olganda, natijalar va muhokama shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda moliyaviy majburiyatlar hisobi tizimini yanada takomillashtirish zarur. Xalqaro standartlarga mos baholash usullarini keng joriy etish, raqamli buxgalteriya tizimlarini rivojlantirish va malakali mutaxassislar tayyorlash moliyaviy hisobotlarning sifatini oshiradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning investitsion jozibadorligini kuchaytirish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va xo'jalik yurituvchi subyektlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.[10]

Xulosa

O'zbekistonda moliyaviy majburiyatlar hisobi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, moliyaviy shaffoflikni oshirish hamda xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy holatini to'g'ri baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy majburiyatlarning aniq va ishonchli hisobga olinishi korxonalarning to'lovga layoqatlilikini, likvidlik darajasini va uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini aniqlash imkonini beradi. Shu jihatdan, mazkur maqolada moliyaviy majburiyatlar hisobining nazariy asoslari, ularning amaldagi holati va takomillashtirish zarurati har tomonlama tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, respublikamizda moliyaviy majburiyatlarni hisobga olish tizimi bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda va xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashish jarayoni izchil amalga oshirilmoqda. Xususan, kreditlar, qarz majburiyatlari, obligatsiyalar, kreditorlik qarzlari va boshqa moliyaviy majburiyatlarning hisobini yuritishda yangi yondashuvlar joriy etilmoqda. Biroq, ayrim xo'jalik subyektlarida moliyaviy majburiyatlarni baholash, ularni tan olish va moliyaviy hisobotlarda to'liq aks ettirish bilan bog'liq muammolar hanuzgacha mavjud.

Moliyaviy majburiyatlar hisobini takomillashtirishda xalqaro standartlar, xususan, IFRS talablarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Ushbu standartlar moliyaviy majburiyatlarni adolatli qiymatda baholash, ularning amortizatsiyalangan qiymatini aniqlash va moliyaviy risklarni oshkor etish imkonini beradi. Natijada moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi oshib, investorlar va kreditorlar uchun aniq va tushunarli axborot bazasi shakllanadi.

Shuningdek, moliyaviy majburiyatlar hisobini samarali tashkil etishda raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan buxgalteriya tizimlari va moliyaviy tahlil usullaridan foydalanish muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish hisob jarayonlarida xatoliklarni kamaytirish, operativlikni oshirish va moliyaviy ma'lumotlarning aniqligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu esa korxonalarda moliyaviy boshqaruv sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda moliyaviy majburiyatlar hisobi iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uni xalqaro standartlar asosida yanada takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Moliyaviy majburiyatlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish orqali xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, investitsion jozibadorlikni oshirish va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar

- [1] A. Abdukarimov, *Moliyaviy tahlil va korporativ barqarorlik ko'rsatkichlari*. Toshkent, Uzbekistan: Fan va Texnologiya, 2021.
- [2] D. Akhmedov, *Banklarda ESG reytinglari va investitsion ishonch*. Toshkent, Uzbekistan: Universitet Nashriyoti, 2020.
- [3] S. R. Alimov, "Moliyaviy boshqaruv va ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko'rsatkichlarining o'zaro ta'siri," *Ta'lim va Innovatsiyalar jurnali*, vol. 4, no. 2, pp. 25–34, 2019.
- [4] M. T. Bekturov, *O'zbekiston bank tizimida ESG strategiyalari*. Toshkent, Uzbekistan: Akademya, 2021.
- [5] L. K. Davronova, "Korporativ boshqaruv va barqaror moliyaviy rivojlanish," *Ta'lim va Rivojlanish*, vol. 6, no. 1, pp. 40–50, 2020.
- [6] F. A. Ergashev, "Moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari va investor ishonchi," *Tahlil va monitoring jurnali*, vol. 3, no. 4, pp. 12–22, 2018.
- [7] M. R. Karimova, *Bank aktivlari sifati va ESG yondashuvlar*. Toshkent, Uzbekistan: Universitet Nashriyoti, 2019.
- [8] G. S. Mirzaeva, "Investitsiya faoliyati va ESG indikatorlari," *Biomeditsina va Innovatsiyalar jurnali*, vol. 5, no. 3, pp. 30–38, 2021.
- [9] S. J. Qodirov, *Korporativ barqarorlik va moliyaviy tahlil metodikasi*. Toshkent, Uzbekistan: Fan va Ta'lim, 2020.
- [10] Z. N. Rasulova, "Bank tizimida ekologik va ijtimoiy omillarni moliyaviy tahlilga kiritish," *Tahlil va Statistika jurnali*, vol. 4, no. 2, pp. 18–27, 2018.